OBSERVAȚII ASUPRA UNOR TERMENI CE DESEMNEAZĂ MĂSURI MEDIEVALE DE LUNGIME ŞI CAPACITATE (cu referire la situația dialectală)

LILIANA AGACHE

În epoca feudală, poporul român a avut un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat şi unitar, în comparație cu cele ale statelor vecine. Datorită însă condițiilor social-economice şi particularităților specifice locului şi epocii, mărimea unora dintre aceste măsuri diferea de la o provincie la alta, aşa încât pentru aceeaşi unitate de măsură se înregistrau uneori diferențe importante.

Prin *măsură* numim totalitatea unităților folosite pentru măsurare, teoretice şi practice, destinate să faciliteze operațiile comerciale, industriale, geodezice, financiare etc. *Măsura* s-a diversificat, după natura obiectelor, în mai multe grupe: măsură de lungime, de suprafață, de volum, de capacitate, de greutate, de valoare monetară.

Apariția măsurii şi ordonarea ei în sisteme relativ stabile este legată de primele forme ale organizației sociale şi apariția primelor forme politice.

Avem în vedere câteva unități fundamentale, unități de măsură care au păstrat până astăzi, chiar dacă izolat, sensul cu care au circulat în epoca veche.

Mențiunările documentare certifică faptul că mărimea a variat în timp, după interesul claselor dominante şi după tradiția locală. Pe de altă parte, sub presiunea nevoilor economice sau a intervenției autorității centrale, unitățile de măsură au fost supuse diferitelor modalități de organizare în sisteme practice, pe baza unui etalon, a cărui stabilitate relativă era garantată de puterea centrală şi interesul comun al populației.

Istoria metrologiei este strâns legată de istoria comerțului societății omeneşti care, la rândul ei, este legată de dezvoltarea politică şi socială a țării locuite, cât şi a statelor politice înconjurătoare.

Hotărnicirea şi măsuratul moşiilor din Țara Românească şi Moldova a început în secolul al XVI-lea, de când ni s-au păstrat cărți domneşti de numiri de hotărnici, de jurători şi întăriri pentru hotărnicii efectuate de aceştia şi au constituit în Evul Mediu una dintre cele mai de seamă atribuții ale administrației şi justiției feudale.

Majoritatea unităților metrice folosite din Evul Mediu şi până la introducerea sistemului metric zecimal au dispărut treptat din viața comercială a oamenilor de pe acest teritoriu. Unele au păstrat sensul până astăzi, chiar dacă încadrarea lor se face, fie în fondul pasiv al limbii, fie în registrul arhaic ori regional.

FD, XXXII, Bucureşti, 2013, p. 13–22

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi la începutul veacului al XIX-lea, documentele vorbesc tot mai adesea despre trimiterea din capitalele Moldovei şi Ţării Româneşti în oraşele şi judeţele din ţară a unor *măsuri etalon* de lungime, greutate şi capacitate, purtând pecetea visteriei, toate aceste măsuri fiind puse acum sub controlul statului.

După cum rezultă din documente, *măsurile etalon*, marcate de autorităţi, se ţineau în piaţa publică din oraşe, pentru a fi oricând la îndemâna celor care doreau să măsoare[1].

JIREBIE „*bucată de pământ*" (DLRTR, s.v.)

„*Şi aşijderea, eu, Costea Jadovanul am vândut acestor nepoţ(i) ai mei, ce sânt mai sus scriş(i), partea* ***jireabii*** *din sat din Pilipcea, derept cincizeci de talere cade să le fie lor de acum ocină în veci. Iar de acum înainte, cine să va afla din ruda mea şi va vrea să strice această tocmală a mea, el să fie proclet şi triclet de trei sute şi 18 oteţi [o]ij(e) vă Nichei".* (1637 <cca. aprilie 28>, Vilavici, doc. 77, (1637 aprilie 26, Iaşi, doc. 76, DRH, A. Moldova, XXIV, p. 76–77, 1643, DRH, XVII, A. Mold., XXVII, d. 53; vezi şi 1614, DIR, XVII, Mold., III, d. 272; 1622, DIR, XVII, A. Mold., V, d. 143; 1636, DRH, XVII, A. Mold., XXIII, d. 414; 1641, DRH, XVII, A. Mold., XXVI, d. 88; 1634–1653; D. P. Bogdan, *Glosar*, 68).

„*Unu zapisu a lui Neculai şi frate-său Giurgea, feciorii lui Ianaşu dinu târgu dinu Baia, nepoţi Hancei denu Suceava, şi cu sămînţiia loru, care să numeşti, au vândutŭ două* ***jărăbii*** *dinu satu dinu Mărăşeni*"(1772, Iorga, SD, XXI, d. XIII) .

Termenul de *jirebie* nu este decât traducerea în limba slavă a cuvântului latin *sors–sortis*. Romanii numeau sorţi „câmpiile din provinciile cucerite pe care le împărţeau şi le atribuiau prin sorţi ostaşilor (*agros quos in provinciis a se devictis ocuparam sorte militibus divisos ac assiguratos*)" (Du Cange, s.v.). După cum a remarcat G. Ghibănescu, cu vremea, *jirebia* şi-a pierdut înţelesul iniţial de parte de pământ trasă la sorţi, căpătând sensul de suprafaţă mică (Uricarul, XXIII, 232). Acestea au fost principalele moduri de împărţire a pământului în interiorul obştii agrare din Ţara Românească şi Moldova înainte ca ele să fie hotărnicite pe teren, hotărnicirea lor fiind calea de a ieşi din devălmăşie prin „alegerea" părţilor membrilor obştii.

Termenul *jirebie* este consemnat în lucrările lexicografice cu două sensuri.

Primul se referă la ţesături, în acest caz sensul fiind „treizeci de fire de tort formând o unitate de măsură" ori „sculele şi torturile au, după împrejurări, mai multe sau mai puţine jirebii, fiecare jirebie are zece numărături, iar o numărătură are trei fire". Celălalt, cu care cuvântul a circulat mai ales în perioada veche, şi care ne interesează, este „bucată de pământ mai mult lungă şi îngustă", care are arie de difuzare astăzi în Moldova şi Bucovina (DA, s.v.).

[1] Arhiva Magistratului, Braşov, II, nr. 843.

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

Cu acest al doilea sens, atestările sunt predominant moldoveneşti.

Sensul cu care este folosit termenul *jirebie* în documentele moldoveneşti şi bucovinene de până la 1650 este „bucată de pământ mai mult lungă şi îngustă, considerată şi ca măsură de teren".

Provine din rut. *žerebij* „bucată de pământ" (cf. polon. *žerebie* „o anumită bucată de pământ") (DA, s.v.). Cu acest sens apare consemnat în documente de la începutul secolului al XVII-lea (1614, DIR, XVII, Mold., III, d. 272) şi până la sfârşitul secolului următor: „*Unu zapisu a lui Neculai şi frate-său Giurgea, feciorii lui Ianaşu dinu târgu dinu Baia, nepoți Hancei denu Suceava, şi cu sămințiia loru, care să numeşti, au vândutŭ două* **jărăbii** *dinu satu dinu Mărăşeni"*(1772, Iorga, SD, XXI, d. XIII) .

La origine, termenul avea sensul „lot de pământ" (cf. rus. *žérebej* „bucată ce revine cuiva prin tragere la sorți"). Specificarea „bucată de pământ lungă şi îngustă" e ulterioară, prin apropierea de celălalt sens al lui *jirebie* (cf. „funie şi sfoară de moşie") (DA, s.v.).

Cu acelaşi sens, cuvântul a circulat în nordul Moldovei şi înainte de 1600, fiind atestat într-un zapis de vânzare, scris la Siret, Suceava, în 1591: *„Eu, Ilinca, fata lui Gligorie, nepoata a lui Ioraşco scriu şi mărtoreseascu însimi prea minea cu aest zapis al mieu cum am vândut eu treai* **gereabii** *dean sat den Turetca de la stâlpul den mizloc..."* (1591, DÎR, d. LXXX, p. 172) şi într-un document moldovenesc la 1598 (DERS, s.v.).

Răspândirea actuală

Cât priveşte circulația actuală, lexemul *jirebie,* cu variantele *jirebe, jireabie, jurebie* circulă mai ales cu primul sens, dezvoltând derivate diminutivale şi chiar unul verbal, *a jirebi,* forme consemnate în atlasele lingvistice actuale (ALR, serie nouă, vol. III, h. 298 (460), pe linia de vest a țării, circulând în sinonimie cu „cantitatea de fire cuprinsă într-un scul ori fus" etc. Este consemnată ca activă şi circulația termenului cu sensul discutat mai sus, întâlnindu-se în special în Basarabia, uşor specializat, însemnând „bucată de pământ dată prin împărțire la prima colonizare"(DA, s.v.) şi în nordul Moldovei.

Considerăm că acest termen este un moldovenism care circulă în aceeaşi arie nordică încă din secolul al XVI-lea, chiar dacă înregistrarea lui astăzi este sporadică.

Astăzi, în nordul țării (ALR. Maramureş, III, H. 794.), termenul folosit pentru „ o bucată de pământ care este lungă şi îngustă, bună de arat şi de semănat" este *fâşie* ori *čipcă, sfâşie lungă, drujâncă*.

POGONUL. A fost principala unitate de măsurat suprafețele din Țara Românească, fiind folosit mai puțin în Moldova, unde măsura obişnuită a fost *falcea*.

Numele de *pogon* este de origine slavă, el derivând de la verbul *pogoniti* „a mâna".

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

La început, *pogonul* a fost „locul cât este arat într-o zi, adică cât pot fi mânați, goniți din urmă boii pe timp de o zi de lucru”[2]. După părerea lui N. Drăganu, termenul a fost împrumutat de la slavi, în timpul convieţuirii cu aceştia pe pământul Daciei[3] *Pogonul* a fost asemănat[4] cu măsura germană numită Joch (iugăr), reprezentând o zi de arătură.

În Țara Românească, *pogonul* este menționat prima oară în documente la 10 septembrie 1493, când se vorbeşte de două pogoane (norona) de vie la Târgovişte[5]. După această dată, pogonul este amintit în mii de documente referitoare la vânzări şi cumpărări de pământ, fiind folosit îndeosebi la măsuratul viilor[6]. De obicei, viile se măsurau cu pogonul, dar şi cu stânjenul.

Mai târziu, au început a fi măsurate în *pogoane* şi locurile de casă, care aveau suprafețe mici de ½–2 *pogoane*[7]. Până în prima jumătate a secolului al XlX-lea, *pogonul* a fost folosit numai la calcularea unor suprafețe mici şi numai din acest secol a început să fie utilizat şi la măsurarea terenului arabil.

Ca majoritatea măsurilor medievale, dimensiunea *pogonului* a variat în decursul secolelor.

În Moldova, *pogonul* a fost utilizat îndeosebi în partea de sud a țării, foarte probabil sub influența Țării Româneşti.

Prima mențiune cunoscută din documente a *pogonului* datează din 2 decembrie 1549 – la peste o jumătate de secol după Țara Românească – când se vorbeşte de şase pogoane în țarină[8]. În aceeaşi vreme, suprafețele viilor în regiunea Huşi şi Cotnari erau măsurate în *fălci* şi *jerdii*[9]. Mai târziu, în secolele XVII–XVIII, *pogonul* este amintit în numeroase documente din regiunea Odobeşti-Putna, unde viile se măsurau în mod obişnuit cu *pogonul*[10].

Primele măsuri privind fixarea suprafeței *pogonului* sunt din secolul al XVIII-lea. Din unele documente din acest secol rezultă că *pogonul* avea o suprafață recunoscută doar într-o anumită regiune a țării. Se pare că într-o anume perioadă, măsura oficială a pogonului era de 48 de prăjini fălceşti[11]. Măsurătoarea *pogonului*, care era, se pare pătrat, se făcea astfel: „să măsură o margine a lungului şi un capăt şi viind fiişte care măsură câte 12 prăjini apoi iaste pogon deplin. Dar unde sunt

[2] I. Brăescu, *op. cit*., p. 32 Al. Bocănețu, *op. cit*., p. 15–16, Gh. Mihăilă, *op. cit*., p. 27.

[3] Drăganu, în: „Transilvania”, XL, 1909, p. 170.

[4] Vezi Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wbrterbuch*, s.v.

[5] DIR, B, ȚR, XIII–XV, p. 222.

[6] *Ibidem*, XVI, vol. I, p. 147, 191; Vezi vol. II, p. 210, 373, 377; vol. III, pp. 13, 297, 322; vol. IV, pp. 51, 187, 211, 296, 366–367 passim.

[7] Vezi doc. din 15 nov. 1675 sau 23 april. 1676, Arh. st. Buc., mănăstirea Banu, XXVII/3 şi Acad. R. S. România, CCCLXIX/75.

[8] DIR, A. Mold., XVI, vol. I, p. 586.

[9] *Ibidem*, vol. II, pp. 3, 71, 148 etc. doc. din 1551, 1555, 1560.

[10] Acad. R.S.R., CDXLV/14, CCXIV/43, CLXXXVL/lbî, CXLI/42, doc. din: 1651–1652, <1656–1660>, 1665, 1671, 1696, 1700, 1721, 1791 etc. Vezi şi N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 99, 105, 107.

[11] R. Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii*, p. 487 şi I. Brăescu, *op. cit*., p. 34.

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

pogoanele lungi şi latul vine mai îngust, să face analoghie tot pe socoteala ce să arată mai sus". (T. Pamfile, *Prăjina şi pogonul moldovenesc din 1797*) .

Repartiție actuală

Termenul apare astăzi frecvent în vorbirea locuitorilor din nordul şi estul ţării, cu precădere, în Moldova, atestări ale acestui teren fiind înregistrate de noi mai ales în județul Vaslui.

CEZVERTA (*cedvârtea*, *ciozvârtea*) a fost folosită atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova, pentru a desemna a patra parte din *pogon* sau *falce*.

În Ţara Românească, este amintită în secolele al XVII-lea prima jumătate a secolului al XlX-lea, îndeosebi în regiunea Buzău, începând de la 30 martie 1621[12], uneori singură [13], dar, de obicei, însoțind suprafețe calculate în *pogoane*. *Cezverta* era a patra parte dintr-o *funie* sau dintr-un *pogon*. Într-un document din secolul al XVII-lea[14] se spune că se vând trei cezverte de țelină şi o cezverte de pădure „ca să fie un pogon deplin".

În Moldova, *cezverta* este amintită mai rar în documente. Deşi în documentele moldovene nu se precizează cât de mare era *cezverta*, este foarte probabil că ea era – ca şi în Ţara Românească – a patra parte din falce sau pogon.

Repartiția actuală

Materialele lexicografice consultate atestă faptul că acest termen circulă încă, izolat, mai ales sub forma *ciovârtă* în vestul ţării, în zona Braşovului. Alături de această formă au fost consemnate şi alte forme: *ciosvârte, cesvârtă, cesvărtă, cizvârtă, ciovârtă, ciofartă, cesfârtie, ciortvârtă*, acest termen dezvoltând şi derivate: *ciosvârcioară, ciosvârți.*

CIRICUL. Este amintit în documentele Ţării Româneşti începând din secolul al XVII-lea[15], îndeosebi în partea de câmpie a ţării, spre deosebire de *ferdelă*, folosită mai ales în regiunea de munte.

Din documente rezultă că era – ca şi *cezverta* – a patra parte din *pogon* sau dintr-o *delniță*. La 2 noiembrie 1678 se vinde a patra parte dintr-o roată de moară „cum să chiamă un ciricu"[16].

Repartiția actuală

Deşi *Dicționarul limbii române moderne* nu îl aminteşte, termenul *ciric* este folosit şi astăzi în unele sate din județul Ilfov, cu accepțiunea de sfert de *pogon*.

[12] DIR, B, XVII, vol. IV, p. 18.
[13] 1691, Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVII/38.
[14] Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVI/44.
[15] Vezi doc. din: 1674, 1679, 1724, 1798 etc. Arh. st. Buc., ms. 457, f. 100–101 v, Mitr. Ţării Rom., XIV/14 şi LXIII/26 şi *Doc. priv. relațiile agrare*, I, p. 872).
[16] Arh. st. Buc., schitul Trivalea, XVIII/l.

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

BUTE „vas mare de lemn folosit pentru conservarea lichidelor (mai ales a vinului)”(DA s.v.)

*„Pre viile soacrăi mele, în dzilelele Radului vodă, dat-am Neculei visternicul doa **buți** de vin şi am scos viile”* (1619, DIR, IV, d. 394; 1641–1644, DRH, XVII, A., Mold., XXVI, d. 44, p. 35)

*„…şi apoi să căutat să vă daț şi vinăriciul domnescu den 10 vedre 1 vadră, cu pocloane, cu părpăr, cu tot venitul cum ştiț că aț dat şi la domnie. Iar unde va pecetlui **butea**, care veți avea **darea** înturnători călugării unii la alalți, că nu să cade să umble călugării den corită cu ciubărul să strângă trizvturile oamenilor, ce să fie buni de treaba mănăstirii…*” (1645, DRH, B, ȚR, XXX, 288, p. 329)

În lucrările lexicografice (DA, s.v, DLRTR, s.v.), *bute,* cu pluralul *buți,* apare înregistrat cu sensul de „vas mare de lemn pentru conservarea lichidelor (mai ales a vinului), mai larg la mijloc decât la capete, alcătuit din doage de (stejar) prinse în cercuri de lemn sau de fier, închis la capete cu două funduri de lemn. În fundul dinainte are o gaură (prin care curg lichidele), care se închide cu cepul şi în care se poate aplica caneaua, pipa; altă gaură (vrana, poarca, preduful), în doaga cea mai de sus, serveşte de răsuflătoare şi se închide cu un dop de lemn; prin ea se introduce lichidul în bute şi se scoate cu tidva (tâlvul) ”.

Se poate încadra în seria termenilor ce desemnează o unitate de măsură pentru lichide în special.

Sunt consemnate atestări ale termenului încă din secolul XVI-lea: *bute de miere*, *bute de vin* (Uricariul, IV, 202): „*...Cice bucatele şi vinul şi de alte vase: 1 maje de morun, 1 berbenţe de brânză, 1 maje de crap, 1* ***bute*** *de miere...”* (DÎR, d. LXII, p. 163, 1588, Mănăstirea Galata, orig.) Şi în secolele următoare se poate vorbi despre o circulație destul de largă a termenului, fiind înregistrat, cu acelaşi sens, şi la Neculce, la *Anonymus Caransebesiensis*.

Prin extensie, cuvântul desemna şi cantitatea de lichid câtă încăpea într-o bute, ajungând chiar, datorită formei şi capacității sale, să fie simbolul grosimii.

O circulație destul de mare se înregistrează şi pentru *bute* cu sensul „butucul roții carului”.

Sensul „furtun, tub, burduf din piele pentru vin” (Fr. outre; germ. Weinschlauch, lederne Weinflasche), întâlnit astăzi pentru acelaşi termen în dacoromână, în graiurile galoromanice, în catalană şi spaniolă era în circulație şi în latină. Atestări ale lui *buttis* sunt destul de vechi şi de numeroase. Apare în inscripțiile latine descoperite pe teritoriul provinciilor răsăritene ale Imperiului Roman, iar în documente este consemnat destul de târziu, în secolul al VI-lea: *buttes vel vasa vinaria* (*Corpus Glossariorum Latinorum*, 218, 11) (Teaha 2005:170).

Bute este descendentul latinescului *buttis* şi se regăseşte cu acelaşi sens în toate limbile romanice: it. *botte,* sard. *botto (bottu),* engad. *buot,* v. fr. *bout, prov.* bot, cat., sp. pg. *bote* (Ernout–Meillet s.v.).

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

Privitor la originea lui *bute,* au existat opinii care nu au susţinut ipoteza provenienţei termenului din latină, ci ca fiind un împrumut din greaca veche ori chiar din etruscă (Teaha 2005:170).

Mai mult, s-a emis ideea că proveniența termenilor latinesc şi grecesc ar fi una ce aparţine domeniului lingvistic galo-iliric, unei zone de munte, dat fiind faptul că vasele nu erau cunoscute în Grecia antică.

Aceeaşi ipoteza a provenienţei greceşti a fost susţinută pentru scurtă vreme, la începutul secolului al XX-lea şi de Ovid Densusianu (Densusianu, HLR, 1901:198–202), care însă, mai târziu, împreună cu I.-A. Candrea (CDDE, 202) revine la teoria provenienței latineşti a termenului *bute* „butucul roții carului". Această teorie, reținută în lucrări lexicografice universale fundamentale şi în cele româneşti de prestigiu (DA, s.v.) este susținută şi de seria descendenților lui *buttis* din toate limbile romanice.

În ce priveşte seria sinonimică, *bute* circulă paralel cu *antal, butoiu, poloboc, balercă, buriu, fucie* (DA, s.v.), *putină*.

O circulație largă a termenului este atestată încă din secolul al XVI-lea, fiind consemnate înregistrări ale termenului pe la jumătatea secolului al XVI-lea, atât în Țara Românească, cât şi în Moldova (DERS, s.v.).

Despre *bute* „butoi" deținem destule informații privitoare la circulația lui actuală, monografii, glosare regionale ori atlase lingvistice (ALR II, MN (3914), ALR II, s.n., h. 245; NALR. Olt., h. 489; ALRR – Mar., h. 487; NALR–Ban., Chest. nr. 1203–ms.; ALRR–Trans., Chest. nr. 1203–ms.) care atestă prezența lui pe o arie compactă în partea de vest a țării Banat (NALR–Ban., Chest. nr. 799–ms.), Crişana, Transilvania, Maramureş, dar şi în Oltenia (NALR–Olt., MN. plş.33, NALR–Olt., h. 680, ALRR–Munt. Dobr., Chest. nr. 2175), zonă în care circulă cu formele *bute, buți, butiie, butii,* cu sensul general de „vas de lemn în care stau strugurii culeşi".

Diferențierile dialectale, înregistrate la nivelul acestui termen, se manifestă sub forma unei sinonimii lexicale. Pentru *bute* circulă în alte arii *putină* ori *butoi.* Pe de altă parte, în sinonimie cu *bute, butoi* se găseşte în aceeaşi arie, mai exact în Transilvania. În interiorul arcului carpatic este remarcabilă circulația lui *bute* (ALR II, s.n., h. 190, ALRR–Trans., Chest. nr. 799–ms.). Subiectul intervievat face deosebirea dintre cele două unități de măsură, indicând că „*butea e mai mare*" (ALRR–Transilv., chest.nr. 1203–ms.)

Sensurile secundare pe care le-a dezvoltat de-a lungul timpului *bute* îşi au istoria lor, destul de bogată, privitoare la aria de difuzare. Astfel, cu sensul „furtun, tub, burduf din piele pentru vin" (Fr. outre; germ. Weinschlauch, lederne Weinflasche), îl întâlnim în Bihor (ALR II, s.n., h. 200, pct. 310).

Circulă foarte mult în expresii: *umflat bute* – gata să crape; *a fluiera în bute* – a fi beţiv mare; *suge-bute* – beţivan; *a vorbi ca din bute* – gros; *a fi bute de ceva* – a fi burduf, tobă de ceva; *a dormi bute* – a dormi buştean; *din bute-n bute* – din rău în mai rău (DA, s.v.).

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

Conform TDRG, DA, CADE, circulă şi cu sensul „cotorul unei pene de gâscă”.

Lucrările lexicografice româneşti (DA, s.v., TDRG, s.v., DLRTR, s.v., ALR II, s.n. h. 340, CDDE 200, CADE, DLRM, s.v.) îl consemnează pe *bute* cu sensul „butucul roții carului”, cu acest sens fiind atestat încă din secolul al XVII-lea.

Prin analogie cu forma pe care o are butea, termenul desemnează şi „rezervorul cu petrol al lămpii”. În Bihor (Teaha 1961: 206), Maramureş şi Haţeg circulă frecvent cu acest sens.

Asupra evoluției semantice a termenului se poate remarca faptul că *bute* dezvoltă, mai ales în graiurile din sudul țării, sensuri diferite, de la „umflătură la baza spicului de grâu”(NALR –Olt., IV, h.. 612), la „locul de unde pleacă spicul în vârful paiului”(NALR – Olt., IV, pct. 985, 982, 986, 994.) ori denumeşte bulbul şi chiar inflorescența plantei cunoscute sub numele *rodu-pământului* (Teaha, T., 2005: 175).

Repartiția actuală

Bute circulă în serie sinonimică cu *putină*, de origine latină, cu *butoi,* termen format pe teren românesc, dar şi cu împrumuturi mai noi ca: *balercă, budană, hârdău, poloboc, ton* şi altele. Este evidentă prezența lui pe o arie largă care acoperă în primul rând partea de vest a teritoriului lingvistic şi, prin expansiune, şi celelalte arii dialectale.

Dată fiind viabilitatea termenului în timp şi expansiunea sa teritorială, era de aşteptat ca *bute* să fie foarte productiv. Sunt consemnate ca circulând frecvent derivate ca: *butiță, buticică, butişoară, butelnic, butar, butărie, a butări* (DA, s.v.).. Se conservă chiar şi ca toponim, *Dealu Butariului*, în Banat (NALR–Banat, 1980: 124).

Rezistența în timp a termenului este întărită şi de faptul că *bute* se regăseşte, cu sensul primar, moştenit din latină, şi în dialectele sud-dunărene (Teaha 2005: 174).

GĂLEATA sau ***CÂBLA.*** A fost cea mai folosită măsură mare de capacitate din Transilvania, fiind utilizată mai rar şi în Țara Românească, unde principala măsură mare de capacitate a fost, din secolul al XVII-lea, *chila*. Ca nume, *câbla* îşi are probabil originea în cuvântul latin *cupella.*

Este greu de spus dacă termenul şi măsura *găleată* sau *câblă* le-am moştenit direct de la romani sau prin intermediul slavilor. Ca măsură de capacitate, *orbia* a avut o arie largă de răspândire, fiind utilizată şi în Serbia (St. Novakovic 1898: 265–266) şi în Ungaria, unde este considerată măsură de bază pentru capacitate.

În Transilvania, *câbla* (*cubulus*, Köböl) este amintită foarte devreme în documentele medievale alcătuite în limba latină, la 1181, când se vorbeşte de o găleată de grâne (*cubulus annone*) (DIR C. XI–XIII, p. 8).

În găleți era calculată de obicei dijma din cereale a iobagilor.

În afară de grâne şi vin, cu găleata – care avea o capacitate foarte mare – se măsura uneori şi fânul.

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

Capacitatea găleții a fost foarte diferită de la o regiune şi de la o epocă la alta.

Faptul că nu exista o găleată recunoscută de stat nici în secolul al XV-lea rezultă şi din împrejurarea că în decretul din 1405, prin care Sigismund de Luxemburg încearcă să impună folosirea măsurilor de Buda în tot regatul maghiar, găleata nu este amintită, decretul pomenind de „*mensura vini*, *frugum*". (Corpus Juris Hungarici, I, p. 212; vezi şi p. 232–234).

Din secolul al XVI-lea, ştirile despre felurile găleții şi capacitatea sa se înmulțesc, documentele amintind numeroase feluri de găleți care purtau numele localităților unde şi în jurul cărora erau folosite. Cea mai importantă dintre acestea era găleata de Cluj.

În afară de aceste numeroase feluri de găleți, ale căror capacități nu le cunoaştem decât în parte, în Transilvania s-au folosit şi găleți străine, utilizate de obicei în Ungaria; de pildă, la 1569, la Satu-Mare se foloseau găletile de Caşovia (*cubuli Cassoviensis*) (*ibidem*, II, p. 36), iar la 1781 la Ineu-Arad grânele erau măsurate cu „*măsuri possoniense*" sau găleți de Bratislava. (Stoicescu 1971: 188–191).

În documentele medievale ale *Țării Româneşti*, cuvântul *câblă* sau *găleată* a avut şi alte trei accepțiuni, în afară de sensul de măsură de capacitate, desemnând:

a) o dare în natură şi apoi în bani către domnie, numită şi *găletărit* sau *câblărit*;

b) o formă a rentei în produse datorată stăpânilor de moşii;

c) darea pentru eliberarea din rumânie, denumită *găleata de ieşire.*

Cu privire la echivalența dintre termentul *câblă*, folosit în documentele slave, şi acela de *găleată* din documentele redactate în limba română, dispunem de două mărturii certe (*Lexicon slavo-românesc*, ed. Gr. Crețu, Bucureşti, 1900, p. 159; DIR, B., TR., XVII, vol. II, 33–34, 43–44)

Este evident deci că cei doi termeni sunt sinonimi (cel puțin în secolul al XVII-lea).

Câbla sau *găleata* a fost cea mai veche măsură de capacitate pentru cereale din Țara Românească, fiind probabil împrumutată din Transilvania, unde ea apare în documente încă din secolul al Xll-lea.

Capacitatea *câblei* sau *găleții* din Țara Românească este greu de stabilit, deoarece documentele nu ne oferă date precise despre ea. Mărimea ei o putem însă deduce cu aproximație din prețurile la care se vând găletile de grâne sau din echivalarea ei cu alte măsuri contemporane cunoscute. Din aceste ştiri rezultă că găleata avea o capacitate destul de mare. (Stoicescu 1971:194–195).

În Moldova, *găleata* este mult mai rar folosită decât în Țara Românească şi Transilvania. (Stoicescu 1971: 197).

Repartiția actuală

Dacă termenul *câblă* aparține deja fondului pasiv al limbii, ultima sa atestare fiind înregistrată în secolul al XIX-lea, materialele lexicografice şi cercetările de teren consemnează faptul că *găleată* circulă încă în nordul şi estul țării, păstrând acelaşi sens cu care a circulat şi în Evul Mediu.

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)

CONCLUZII

Indiferent de proveniența lor, termenii şi-au păstrat sensul, de la prima atestare şi până astăzi, chiar dacă punctele lor de difuzare actuală sunt izolate.

Priviți din perspectiva limbii literare moderne, termenii discutați mai sus fac parte mai degrabă din fondul regional al vocabularului: *pogon, galeata, jirebie*, unii având tendința de a se încadra în fondul pasiv al lexicului: *cezvertă, ciric, câbla*.

BIBLIOGRAFIE

Brăescu 1913 = I. Brăescu, *Măsurătoarea pământului la români*, Bucureşti.
DIR = *Documente privind istoria României*, Bucureşti.
DLR 1965–2002 = *Dicționarul limbii române, serie nouă*, Bucureşti.
DLRM 1958 = *Dicționarul limbii române moderne,* Bucureşti.
Giurescu 1964 = C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti.
Iorga 1906–1913 = N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti.
Kraus 1965 = G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, 1608–1665, Bucureşti.
Meteş 1921 = Şt. Meteş, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti.
Meteş 1935 = Şt. Meteş, *Situația economică a românilor din Țara Făgăraşului*, Cluj.
Mihăilă 1960 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti.
Pamfile 1913 = T. Pamfile, *Agricultura la români*, Bucureşti.
Pop 1875 = Şt. Pop, *Măsurile metrice. Măsurarea şi calcularea cu măsurile cele nouă metrice*, Blaj.
Prodan 1967–1968 = D. Prodan, *Iobăgia*, Bucureşti.
Stoicescu 1971 = N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii,* Bucureşti.

OBSERVATIONS SUR QUELQUES TERMES QUI DÉSIGNENT LES MESURES MEDIEVALES

RÉSUMÉ

Il s'agit d'une analyse monographique de quelques mots qui désignent des unités de mesure pour la surface et pour la capacité, considérées étalon dans le roumain ancien. Il y a des termes de divers origines qui appartiennent aujourd'hui, soit au lexique archaïque, soit au lexique régional.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan − Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15325 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:48 UTC)